

SAMENVATTING JOUSTRA RAPPORT

INEA is het expertisecentrum interlandelijke adoptie. Wij ondersteunen mensen met vragen over adoptie, afkomst en identiteit. We bieden psychosociale ondersteuning, hulp bij zoeken en juridische informatie. Ook verzamelen, duiden en delen we kennis over onderwerpen die met interlandelijke adoptie te maken hebben.

Op 18 april 2019 stelde de minister voor Rechtsbescherming een onafhankelijke commissie in. Deze commissie onderzocht of er in het verleden misstanden waren bij interlandelijke adoptie. In februari 2021 verscheen het rapport van de Commissie Joustra. Het onderzoek ging vooral over de periode 1967 tot en met 1998, en startte met vijf landen: Bangladesh, Brazilië, Colombia, Indonesië en Sri Lanka.

INEA vindt het belangrijk dat betrokkenen toegang hebben tot duidelijke en betrouwbare informatie. Daarom maakt INEA kennis toegankelijk en deelt die zorgvuldig en professioneel. Ook volgt INEA wat er leeft bij de doelgroepen, zodat informatie aansluit bij hun behoeften. Daarom heeft INEA het rapport van commissie Joustra samengevat.

In deze samenvatting lees je eerst wat over de opzet van het onderzoek. Daarna volgt wat de commissie vond over het welzijn van volwassen geadopteerden¹ en over zoeken naar afkomst. Vervolgens beschrijven we de uitkomsten per land en de overkoepelende patronen. Tot slot lees je de belangrijkste conclusies en aanbevelingen van de commissie.

Onderzoeksopzet en aanpak

Op basis van de opdracht van de minister, stelde de commissie drie hoofdvragen op:

1. Welke misstanden kwamen voor bij interlandelijke adopties van kinderen die naar Nederland kwamen, en hoe vaak gebeurde dat?
2. Wisten de Nederlandse overheid en bemiddelaars hiervan, waren zij erbij betrokken, en wat deden zij met signalen van misstanden?
3. Welke lessen zijn er te leren, en hoe kunnen overheid en bemiddelaars mensen die geadopteerd zijn beter helpen als zij problemen hebben door hun adoptie?

De commissie keek ook naar het systeem van interlandelijke adoptie: wie had welke rol en verantwoordelijkheid? Daarom onderzocht de commissie geen losse adoptiedossiers en deed zij geen uitspraak over persoonlijke situaties.

¹ Hoewel de voorkeur uitgaat naar het people-first-principe ‘mensen die geadopteerd zijn’, gebruikt de commissie Joustra-rapport met name de term ‘geadopteerden’. In de context van onderzoek, waarin zowel geadopteerden als niet-geadopteerden deelnamen aan de kwantitatieve onderdelen en interviews, wordt daarom de term ‘geadopteerden’ gehanteerd om deze groep eenduidig aan te duiden

Het onderzoek ging vooral over 1967–1998, maar de commissie keek ook naar wat eraan voorafging. Ook beschreef zij signalen van misstanden in andere landen en in de periode nadat in Nederland het Haags Adoptieverdrag (HAV) inging.

Het woord ‘misstand’ kan volgens de commissie in verschillende situaties iets anders betekenen. De commissie gebruikt deze uitleg: een misstand is iets doen (of juist niet doen) tegen de regels van nationale of internationale wetten. Het kan ook gaan om gedrag dat volgens de wet misschien mag, maar dat vanuit goed en eerlijk handelen niet verantwoord is. De commissie vond verschillende soorten misstanden, van verkeerde papieren tot kinderhandel en zogenoemde babyfarms².

Voor meer informatie over misstanden over niet kloppende dossiers. Zie <https://inea.nl/kennisbank/incomplete-of-niet-kloppende-adoptiedossiers/>

CBS onderzoek³ naar welzijn en zoekgedrag van volwassenen die geadopteerde zijn

De commissie sprak zelf met mensen die geadopteerd zijn en liet ook onderzoek doen door het CBS. Meer dan 3.400 geadopteerde volwassenen deden mee aan dit onderzoek.

Volgens het onderzoek geven de meeste geadopteerden aan dat het goed met hen gaat. Toch ervaren zij gemiddeld iets vaker problemen dan mensen die niet zijn geadopteerd. Daarnaast concludeert het rapport:

- Meer dan de helft van de geadopteerden geeft aan zich lichamelijk gezond te voelen. Dit is vergelijkbaar met de algemene bevolking.
- Geadopteerden hebben vaker last van psychische problemen, zoals somberheid of eenzaamheid⁴.
- Zij hebben ook vaker contact gehad met een psycholoog of psychiater⁵.
- Sommige geadopteerden geven aan dat hun problemen te maken hebben met hun adoptie, bijvoorbeeld met vragen over identiteit of afkomst⁶.

² babyfarm: Plekken waar vrouwen zwanger worden gemaakt, of verblijven om te bevallen; om vervolgens hun pasgeboren kind af te staan ten behoeve van adoptie (al dan niet tegen hun wil en/ of betaling) (Joustra, 2021).

³ Kritiek op het Joustra-rapport richtte zich onder andere op het deelonderzoek van het CBS. Meer hierover lees je in het kennisproduct Reflectie op het Joustra-rapport.

⁴ *Geadopteerden rapporteren vaker psychische klachten dan de algemene bevolking, waarin ongeveer één op de vier volwassenen (26%) een psychische aandoening heeft. Bij geadopteerden ligt dit aandeel duidelijk hoger.*

⁵ Een groter deel van de geadopteerden heeft contact gehad met een psycholoog of psychiater dan mensen in de algemene bevolking, waar zorggebruik vanwege psychische problemen al relatief hoog is.

⁶ *Een deel van de geadopteerden geeft aan dat hun psychische problemen samenhangen met adoptiegerelateerde thema's, zoals identiteit, afkomst of hechting. (Hiervoor bestaan geen CBS-percentages; het Joustra-rapport baseert zich op kwalitatieve antwoorden.)*

- Een meerderheid van mensen die geadopteerd zijn als mensen die niet geadopteerd zijn vinden dat er meer speciale hulp moet komen voor geadopteerden.

Hoe kijken geadopteerden naar adoptie?

Volgens het onderzoek zijn de meeste geadopteerden positief over hun adoptie.

- Een meerderheid van de geadopteerden geeft aan positief te zijn over hun adoptie.
- Een meerderheid van de geadopteerden vindt dat adoptie hen belangrijke kansen in het leven heeft geboden
- Een meerderheid van de geadopteerden geeft aan blij te zijn dat zij zijn geadopteerd.

Tegelijkertijd hebben sommige mensen gemengde of negatieve gevoelens.

- Een deel van de geadopteerden ervaart gevoelens van in de steek gelaten zijn door hun biologische ouders, al verschilt de intensiteit hiervan sterk per persoon.
- Voor een groot deel van de geadopteerden speelt het herkomstland een belangrijke rol in hun identiteit en levensloop.

Een meerderheid van de geadopteerden vinden dat de Nederlandse overheid meer moet doen om hen te helpen bij het vinden van informatie over hun afkomst.

Zoeken naar afkomst

Ongeveer de helft van de geadopteerden uit het onderzoek is actief op zoek gegaan naar informatie over hun afkomst.

Zij willen bijvoorbeeld weten: wie hun biologische ouders zijn, waar ze zijn geboren, of ze broers of zussen hebben.

De zoektocht is vaak moeilijk.

- In veel dossiers ontbreekt informatie.
- Soms blijkt informatie niet te kloppen, zoals namen of geboortedata.
- Bij sommige landen komt onjuiste informatie vaker voor dan bij andere landen.

Het onderzoek concludeert dat veel van de geadopteerden hulp kregen van hun adoptieouders bij het zoeken. Ook zeggen zij dat het proces zwaar en emotioneel kan zijn. Geadopteerden hebben behoefte aan één duidelijk aanspreekpunt en betere ondersteuning door de overheid.

De vijf landen die de commissie speciaal onderzocht

In het rapport beschrijft de commissie hoe interlandelijke adopties in de praktijk verliepen in Bangladesh, Brazilië, Colombia, Indonesië en Sri Lanka.

Bangladesh

In Bangladesh gebeurden adopties in een tijd van grote armoede, natuurrampen en oorlog (vooral na de onafhankelijkheid). De commissie zag onder andere dit:

- Kinderen werden vaak ten onrechte een wees genoemd.
- Moeders deden afstand door sociale en financiële druk, zonder echte keuze.
- Er waren weinig regels en weinig toezicht.
- Buitenlandse en lokale tussenpersonen kregen te veel ruimte.
- Dossiers waren slecht of ontbraken, waardoor later moeilijk te achterhalen is waar kinderen vandaan kwamen.

Brazilië

In Brazilië vond de commissie zeer ernstige misstanden, en daar is ook veel over vastgelegd:

- Papieren werden vaak vervalst, bijvoorbeeld geboorteakten.
- Advocaten, artsen en rechtbanken waren soms betrokken bij illegale adopties.
- Er waren gevallen van kinderhandel en ontvoering.
- Twee Nederlandse overheidsmedewerkers waren volgens de commissie betrokken bij illegale adopties.
- Nederlandse autoriteiten wisten lang van misstanden, maar grepen niet in.

Colombia

In Colombia speelden adopties in een situatie met intern conflict en geweld, en met zoals de commissie het beschrijft zwakke overheidsinstellingen. De commissie zag onder andere dit:

- Soms werden kinderen zonder goede toestemming uit gezinnen gehaald.
- Biologische families wisten niet altijd dat adoptie definitief was.
- Het was niet altijd duidelijk wie waarvoor verantwoordelijk was: autoriteiten of bemiddelaars.
- Er was weinig controle op herkomst en op de geldigheid van afstandsverklaringen.

Indonesië

In Indonesië zag de commissie dat adopties vaak plaatsvonden in deze context:

- Er was een taboe op ongehuwde zwangerschap.
- Jonge vrouwen werden onder druk gezet om afstand te doen.
- Sommige kinderen werden eerst informeel geplaatst en later officieel gemaakt, zonder goede controle.
- Registratie en archieven waren vaak niet op orde.
- Er was te weinig toezicht, zowel in Indonesië als vanuit Nederland.

Sri Lanka

Sri Lanka is volgens de commissie een duidelijk voorbeeld van structurele kinderhandel:

- Er waren grote ‘baby farming’ netwerken.
- Moeders werden misleid of gedwongen.
- Documenten werden vaak vervalst.
- Er waren lang internationale waarschuwingen over misstanden.
- Toch liet Nederland adopties doorgaan, ondanks die waarschuwingen.

Wat overkoepelend meespeelt in deze landen

De commissie Joustra constateert dat in deze landen vanaf de jaren zestig grote politieke, economische en sociaal-culturele problemen speelden. Er was bijvoorbeeld een sterk taboe op ongehuwde zwangerschap en moederschap. Vaak waren er weinig regels, en lange tijd was er bijna geen controle van de overheid. Daardoor konden individuele bemiddelaars (zoals advocaten en artsen) en ook criminele netwerken hiervan profiteren. Dit maakte misstanden makkelijker.

De commissie zegt dat er bij interlandelijke adopties veel en vaak misstanden waren. Er kwamen bijna alle vormen voor, van verdwenen archieven tot kinderhandel.

Verschillende Nederlandse overheidsinstanties en politici wisten dat dit speelde, maar er werd lange tijd weinig mee gedaan. Meldingen werden vaak genegeerd en niet opgevolgd.

Ook toen Nederland wist van misstanden, bleef het vaak zeggen dat de herkomstlanden het moesten oplossen. Adoptiedossiers werden niet streng gecontroleerd. Het toezicht op bemiddelaars was klein. Veel ‘zelfdoenadopties’⁷ gebeurden zonder toezicht.

^[2] Een deel van de kritiek op het Joustra-rapport richt zich specifiek op het CBS-onderzoek. Meer achtergrond hierover staat in het kennisproduct ‘Reflectie op het Joustra-rapport’.

⁷ ‘Zelfdoenadopties’ of ‘zelfdoeners’ definieert de Joustra commissie als aspirant adoptieouders die zonder bemiddelingsorganisatie zelf contact leggen en de adoptieprocedure zelf organiseren.

Nederlandse bemiddelaars wisten ook van misstanden. Sommige bemiddelaars (zowel individuele ‘zelfdoeners’ als organisaties) waren zelf betrokken bij misstanden.

Misstanden in andere landen

Hoofdstuk 10 gaat over signalen van misstanden bij interlandelijke adoptie in andere landen dan de vijf landen die eerder uitgebreid zijn onderzocht. De commissie noemt deze landen niet allemaal afzonderlijk, maar bekijkt de signalen in bredere zin.

De commissie baseert zich op verschillende bronnen, zoals:

- meldingen van mensen die geadopteerd zijn en belangenorganisaties,
- informatie van de overheid en bemiddelende organisaties,
- en openbare rapporten en media-informatie.

Uit deze signalen blijkt dat ook in andere landen problemen vergelijkbaar zijn met de eerder onderzochte landen. Het gaat onder andere om:

- onbetrouwbare of ontbrekende documenten,
- onduidelijkheid over de afstand door biologische ouders,
- en mogelijke druk of misleiding bij het afstaan van kinderen.

De commissie ziet hierin een patroon. Misstanden lijken niet beperkt tot enkele landen, maar komen voor in verschillende regio's en perioden. Dit wijst volgens de commissie op een structureel probleem in het systeem van interlandelijke adoptie, en niet op losse incidenten.

De commissie benadrukt dat zij deze signalen niet allemaal volledig heeft kunnen onderzoeken. Wel zijn de signalen sterk en consistent genoeg om serieus te nemen. Daarom vindt de commissie dat ook adopties uit andere landen kritisch moeten worden bekeken.

Na 1998

De commissie beschreef ook wat er gebeurde na 1998, toen het Haags Adoptieverdrag (HAV) in Nederland werd ingevoerd en de Centrale Autoriteit werd opgericht. Hierdoor veranderde het adoptiesysteem. De Nederlandse overheid kreeg een duidelijkere rol via de Centrale Autoriteit Internationale Kinderaangelegenheden. Deze Centrale Autoriteit moest toezicht houden op adopties, samenwerken met buitenlandse autoriteiten en controleren of procedures volgens de regels verliepen.

Er kwamen strengere eisen voor:

- bemiddelende organisaties,
- documentatie over herkomst en afstand,
- en besluitvorming over adopties.

Het uitgangspunt was dat adoptie alleen mag plaatsvinden als opvang in het land van herkomst niet mogelijk is.

Blijvende problemen in het systeem

De commissie concludeert dat de veranderingen belangrijk waren, maar niet genoeg om misstanden te voorkomen. De Centrale Autoriteit was sterk afhankelijk van informatie uit het buitenland en werkte grotendeels op basis van vertrouwen. De commissie geeft aan dat wanneer buitenlandse autoriteiten onbetrouwbare informatie gaven, Nederland weinig mogelijkheden zag om in te grijpen.

Ook na 1998 bleven er signalen van:

- onjuiste of onvolledige documenten,
- twijfel over vrijwillige afstand door ouders,
- en onvoldoende zicht op de echte herkomst van kinderen.

De casus Haïti

De commissie bespreekt Haïti als voorbeeld van deze blijvende kwetsbaarheid. Na de aardbeving in 2010 nam het aantal adopties uit Haïti toe. Daarbij ontstonden grote zorgen over de zorgvuldigheid van procedures. Ondanks waarschuwingen en signalen van misstanden bleef adoptie uit Haïti nog enige tijd mogelijk.

Volgens de commissie laat de casus Haïti zien dat:

- ook na 1998 situaties konden ontstaan waarin snelheid, internationale druk en humanitaire motieven de zorgvuldigheid onder druk zetten;
- en dat de Centrale Autoriteit niet altijd voldoende mogelijkheden zag om misstanden echt te stoppen.

De commissie concludeert dat het adoptiesysteem na 1998 professioneler en strakker georganiseerd was, maar structureel kwetsbaar bleef. Het Haags Adoptieverdrag en de Centrale Autoriteit boden verbeteringen, maar konden niet voorkomen dat risico's en misstanden bleven bestaan. Meestal verwees de overheid naar onderzoeken in de betrokken landen of zei zij dat zij vertrouwen had in die autoriteiten. Soms greep de overheid wel in, vooral als de belangen van adoptieouders in gevaar kwamen of als adoptieouders om ingrijpen vroegen.

Analyse van het adoptiesysteem

De commissie stelt dat de misstanden niet door één oorzaak kwamen. Het ging om een combinatie van factoren in de herkomstlanden én in Nederland. Volgens de commissie

bestaan veel van deze factoren vandaag nog steeds. Daardoor blijft er risico op nieuwe misstanden.

Verschillende redenen in adoptieland en land van herkomst

Volgens het Joustra rapport hadden adoptieouders verschillende redenen om te adopteren. Sommigen wilden een kind een betere toekomst geven. Anderen wilden vooral een kind in hun gezin omdat zij zelf graag kinderen wilden. In de herkomstlanden concludeert de commissie waren er vaak armoede, oorlog en rampen. Daardoor raakten kinderen soms wees of werden zij van hun familie gescheiden. Soms konden families niet meer voor kinderen zorgen. In veel landen was ongehuwde zwangerschap sociaal niet geaccepteerd. Daardoor kregen moeders en kinderen te maken met stigma en uitsluiting.

Vraag en aanbod

Door vraag en aanbod ontstond een internationale 'adoptiemarkt'. Geld speelde daarbij een rol. Voor adopties werden hoge bedragen betaald. In landen met veel armoede kan dat leiden tot corruptie.

Adoptie als iets positiefs

Lange tijd was het beeld van interlandelijke adoptie vooral positief. Ook toen er steeds meer signalen van misstanden kwamen, bleef het idee bestaan dat adoptie de beste oplossing was voor een kind dat niet thuis kon opgroeien. Het beeld was vaak: 'hulpeloze wezen' en adoptieouders die willen helpen. Adoptie werd gezien als iets goeds doen.

Een privé aangelegenheid

De Nederlandse overheid zag adoptie lange tijd als iets privés. De overheid vertrouwde op Nederlandse bemiddelaars en op buitenlandse autoriteiten, ook al waren er signalen van misstanden. Nederland trad internationaal weinig op. Dat kwam onder andere omdat men het adoptieproces niet moeilijker wilde maken en omdat men de relatie met herkomstlanden niet wilde schaden.

Onvoldoende toezicht

In het adoptiesysteem waren geen goede controles. De overheid voerde taken uit én moest tegelijk toezicht houden. Er waren ook nauwe banden met bemiddelaars, soms met politieke contacten. Het toezicht was onvoldoende en er werd weinig gehandhaafd. Daardoor bleef de overheid vaak passief, ook als ingrijpen nodig was. Dit zorgde ervoor dat misstanden lang konden doorgaan, in Nederland en in de herkomstlanden.

Prioriteiten

Nederlandse bemiddelaars zagen hun belangrijkste taak vaak als: zorgen dat er kinderen beschikbaar waren voor adoptie. Daardoor was het lastig om kritisch te zijn op herkomstlanden. Sommige bemiddelaars meldden misstanden, maar vaak keken zij net als de overheid weg. Zo hielpen zij onbedoeld mee dat misstanden bleven bestaan. Er was veel druk van adoptieouders, wachtlijsten waren lang en er was concurrentie tussen bemiddelaars. Ook waren dossiers en archieven vaak niet goed bijgehouden.

Adoptieouders centraal

De Nederlandse politiek had sinds de jaren zestig aandacht voor interlandelijke adoptie. Politici stelden wel vragen over misstanden, maar de commissie zag dat daarbij vaak vooral werd gekeken naar de belangen van adoptieouders. Er was minder aandacht voor mensen die geadopteerd zijn en hun biologische families. De politieke controle op misstanden was beperkt.

Samengevat concludeert de commissie dat overheid en bemiddelaars misstanden onvoldoende hebben tegengehouden. Dat gebeurde via regels, maar ook via toezicht en handhaving. Ook nu zijn de belangen van het kind volgens de commissie nog niet goed genoeg beschermd.

Gevolgen voor de betrokkenen

De commissie beschrijft de gevolgen van misstanden voor biologische ouders en familie, adoptieouders en mensen die geadopteerd zijn.

Biologische ouders

Biologische families zijn vaak de minst zichtbare groep. Het adoptiebesluit kwam geregeld tot stand onder sociale druk, dwang of misleiding (bijv. valse beloften, onbegrijpelijke documenten of onduidelijkheid over het definitieve karakter). Veel geboorteouders en andere naasten ervaren verlies en verdriet en zoeken soms naar het kind, maar vinden zelden steun of toegang tot informatie: organisaties ontkennen verantwoordelijkheid, dossiers blijven gesloten en in sommige landen hebben geboorteouders geen inzagerecht. Er bestaan wel enkele vrijwilligersinitiatieven, maar over het algemeen is er weinig voor deze groep geregeld.

Adoptieouders

Een heel grote groep adoptieouders heeft kinderen volgens de Nederlandse regels geadopteerd. Zij dachten dat alles zorgvuldig was gebeurd, zoals het maatschappelijke beeld toen was. Toch droegen zij bewust of onbewust bij aan het ontstaan van een adoptiemarkt. Er is ook een groep (aspirant-)adoptieouders waarbij ongewilde

kinderloosheid en een sterke kinderwens commercieel zijn gebruikt. Sommige adoptieouders wilden koste wat kost een kind; hun eigen wens stond voorop. Zij zochten soms bewust de grenzen op en handelden in sommige gevallen buiten wetten om.

Mensen die geadopteerd zijn

Geadopteerden werden vaak als wees voorgesteld terwijl hun biologische ouders nog leefden. Veel geadopteerden hebben vragen over hoe en waarom zij zijn geadopteerd. Ook denken zij na over hun afkomst, identiteit en gevoel van erbij horen. Iedereen gaat daar anders mee om: sommigen kunnen dit goed een plek geven, anderen raken hierdoor ernstig beschadigd.

Als mensen die geadopteerd zijn ontdekken dat er misstanden waren bij hun adoptie, geeft dat vaak sterke gevoelens, zoals boosheid en verdriet. Zij kunnen het gevoel hebben dat er in hen is gehandeld of dat zij zijn 'gekocht'. Dit kan hun zelfbeeld beschadigen. Het kan ook zorgen voor wantrouwen en boosheid richting biologische ouders of adoptieouders, maar ook richting overheden en bemiddelaars. Veel geadopteerden voelen weinig steun en erkenning van deze partijen.

Kernconclusies van de commissie

De commissie zegt dat er in 1967–1998 in alle onderzochte landen veel misstanden waren bij interlandelijke adopties. Hoe het precies ging, verschilde per land en per periode. Maar volgens de commissie waren misstanden niet uitzonderlijk: ze hoorden bij het systeem. Voorbeelden van misstanden zijn:

- Papieren die werden vervalst of aangepast.
- Kinderen die ten onrechte 'wees' werden genoemd.
- Handel in kinderen, ontvoering en gedwongen afstand.
- Corruptie bij lokale en internationale bemiddelaars.
- Misbruik van armoede, rampen en sociaal stigma.
- Slechte of ontbrekende archieven.

De commissie zegt dat de Nederlandse overheid lange tijd wist van signalen over misstanden. Toch greep de overheid te laat, te weinig of helemaal niet in. In sommige gevallen waren medewerkers van de Nederlandse overheid zelfs direct betrokken bij illegale adopties. Volgens de commissie deden zij dat niet voor persoonlijk financieel voordeel. Ook bemiddelingsorganisaties en individuele bemiddelaars wisten vaak van misstanden. Sommigen waren er actief bij betrokken.

Volgens de commissie beschermde het adoptiesysteem het kind niet goed genoeg. Toezicht en handhaving schoten tekort. Bij politieke en bestuurlijke keuzes telden vaak

vooral de belangen van adoptieouders en de diplomatieke relatie met herkomstlanden. Kinderrechten wogen minder zwaar.

Aanbevelingen van de commissie

Het beleid moet opnieuw worden bekeken. Het belang van het kind moet echt voorop staan. Er moeten goede controles zijn, zodat misstanden sneller worden gezien en gestopt. Er moet blijvend aandacht zijn voor ethiek, voor machtsverschillen en voor de rol van geld in internationale adoptie. Op basis van deze aanbevelingen adviseert de commissie drie dingen:

1. Erkenning door de overheid

De overheid moet erkennen dat zij misstanden niet goed genoeg heeft tegengehouden en hierover open zijn.

2. Tijdelijk stoppen met interlandelijke adoptie

De commissie adviseert om adopties tijdelijk op te schorten, totdat er een beter en goed te controleren systeem is.

3. Landelijk expertisecentrum

Er moet een onafhankelijk expertisecentrum komen dat mensen die geadopteerd zijn helpt met dossiers, zoeken naar familie, nazorg en praktische/juridische vragen. Ook moet het centrum samenwerking tussen bestaande organisaties stimuleren.

Conclusie

Het Joustra-rapport laat zien dat interlandelijke adoptie als systeem lange tijd kwetsbaar is geweest. Misstanden waren geen uitzonderingen, maar hingen samen met hoe het systeem was ingericht. Ook na 1998 zijn verbeteringen doorgevoerd, zoals het Haags Adoptieverdrag en de Centrale Autoriteit. Toch bleef het systeem afhankelijk van vertrouwen, met beperkte controle, waardoor risico's bleven bestaan. Daarom concludeert het rapport dat erkenning van het verleden, betere bescherming van kinderen en fundamentele keuzes over de toekomst van interlandelijke adoptie nodig zijn.